

Konrad Żurek

Zasady chowania osób zmarłych w polskim systemie prawnym

Streszczenie

Śmierć jest nieodłącznym elementem ludzkiego życia. Istotą obrzędów pogrzebowych jest pożegnanie zmarłego, oddanie mu pośmiertnej czci i szacunku. Wyrazem szacunku dla osoby zmarłej, a szczególnie dla jego ciała, jest właściwy sposób i miejsce pochówku. Kwestię pochówku normują zarówno przepisy państwowe, jak i kościelne. W kraju trwają obecnie intensywne prace nad zmianą ustawy z 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych i wydanych w jej wykonaniu rozporządzeń, które wyraźnie przyspieszyły w związku z sytuacją pandemiczną. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie i przybliżenie prawnego ujęcia pochówku w polskim prawie, uwzględniając również zmiany, jakie nastąpiły w Polsce w wyniku pandemii koronawirusa.

1. Uwagi wprowadzające

W chwili śmierci kończy się odpowiedzialność człowieka za własne ciało, i to na innych osobach spoczywa obowiązek zachowania szacunku wobec zmarłego. Prawo do godnego pogrzebu stanowi uniwersalny wyraz godności ludzkiej, pietyzmu wobec zwłok ludzkich i kultu pamięci po zmarłych. Identyfikuje człowieka i wyróżnia go w świecie istot żywych. Problematyka pogrzebu oraz pochówku ma wielowymiarowy charakter. Można ją rozpatrywać zwłaszcza w ujęciu pozaprawnym, zwłaszcza z perspektywy religii, obyczaju, a także w kontekście politycznym i ekonomicznym (finansowym). Równie istotny jest jednak prawny aspekt pochówku, chociażby ze względu na kwestie związane ze wskazaniem miejsca pochówku.

W niniejszym opracowaniu posłużono się metodą dogmatyczno-prawną oraz analityczno-dydaktyczną. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie istoty pochówku, jego form oraz miejsc, w jakich mają spoczywać ludzkie zwłoki. Ponadto, uwzględnione zostały zmiany normatywne i praktyczne w zakresie chowania zmarłych, jakie dokonały się w związku z pandemią koronawirusa w Polsce.

2. Prawo do pochówku uregulowane w ustawie o cmentarzach i chowaniu zmarłych

Pogrzeby niemal we wszystkich kulturach są uroczystym pożegnaniem zmarłego, afirmacją jego życia, choć organizowane są dla osób żywych. Ich celem jest godne pożegnanie zmarłego oraz ułatwienie rozstania z bliską osobą. To głównie rodzina odwiedza zmarłego na cmentarzu i decyduje, w jaki sposób będzie pochowany, lub jak ma wyglądać sama oprawa pogrzebu¹.

Etymologia słowa „cmentarz” wywodzi się z języka łacińskiego (*coemeterium*: miejsce snu, spoczynku) i oznacza miejsce, w którym grzebane są osoby zmarłe². W Polsce unormowania obejmujące kwestię zakładania i utrzymania cmentarzy ujęte zostały w ustawie z 31.1.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych³. Z regulacji tej wynika, że miejscami pochówku osób zmarłych są cmentarze komunalne i wyznaniowe⁴.

W Polsce przeważająca część cmentarzy ma charakter wyznaniowy. Zauważa się jednak problem prawny, w którym gmina nie posiada cmentarza komunalnego. Zadaniem zarządu cmentarza wyznaniowego w powyższej sytuacji jest obligatoryjne umożliwienie pochowania na tym cmentarzu (bez jakiegokolwiek dyskryminacji, osób zmarłych innego wyznania lub niewierzących). Należy podkreślić, że zarząd cmentarza wyznaniowego, należący np. do Kościoła Katolickiego, nie może w świetle prawa odmówić pochowania osoby innego wyznania, jeśli gmina nie posiada cmentarza komunalnego. Podobnie jest w przypadku braku zgody na odbycie na jedynym w gminie cmentarzu wyznaniowym obrządku pogrzebowego zgodnego z inną religią. Zasady te wynikają bezpośrednio z Ustawy Zasadniczej, w której unormowane zostały zasady wolności religijnej i braku dyskryminacji ze względu na wyznanie, znajdujące swoje odbicie w art. 53 Konstytucji. Istotny jest również aspekt dotyczący osób, które nabyły prawo do pochówku w określonym miejscu tego cmentarza, a także jej bliskich. Przyjęcie zwłok do pochowania na cmentarz dokonywane jest po okazaniu odpowiednich dokumentów i uiszczeniu odpowiedniej opłaty. Podmiot odpowiedzialny za organizację pogrzebu ma obowiązek dostarczyć zarządowi cmentarza dwa egzemplarze karty zgonu, składający się z adnotacji urzędu stanu cywilnego o zarejestrowaniu

¹ M. Staszyńska, *Regionalne zróżnicowanie pochówków w Polsce*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 2020, t.16, nr 4, s. 210-231, DOI:<https://doi.org/10.18778/1733-8069.16.4.11> [28.08.2021].

² B. Filarska, P. Pałka, *Cmentarz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin, 1979.

³ Ustawa z 31.1.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. Nr 11, poz. 62 z późn. zm.), dalej jako „u.o.c.”.

⁴ *Repetitorium z Prawa Administracyjnego*, red: Z. Czarnik, w: Wyższa Szkoła Prawa i Administracji Rzeszów – Przemyśl, Rzeszów-Przemyśl 2015, s. 332-333.

zgonu i drugi, do tzw. celów statystycznych. W sytuacji, w której istnieje uzasadnione podejrzenie, że przyczyną zgonu było przestępstwo, na pochowanie zwłok oprócz karty zgonu wymagane jest również zezwolenie prokuratora⁵.

Omawiana ustawa określa ponadto tryb zakładania oraz rozszerzania cmentarzy przez organy samorządu terytorialnego oraz władze kościołów i związków wyznaniowych, o czym stanowi art. 1 ust. 2–3 u.o.c. Ich utrzymywanie i zarządzanie należy do zadań właściwych wójtów (burmistrzów lub prezydentów miast) w przypadku cmentarzy komunalnych, natomiast cmentarze wyznaniowe znajdują się pod zarządem związków wyznaniowych (art. 2 ust. 2 u.o.c.). Artykuł 7 u.o.c. precyzuje minimalny wiek grobu, który w świetle ustawy wynosi 20 lat, po upływie którego może być użyty do ponownego pochówku. Prawodawca przewidział jednak odstępstwa od tej reguły i art. 7 ust. 1 i 2 u.o.c. nie mają zastosowania do chowania zwłok w grobach murowanych przeznaczonych do pomieszczenia zwłok więcej niż jednej osoby, a także do chowania urn zawierających szczątki ludzkie powstałe w wyniku spopielenia zwłok. Kwestia spopielenia zwłok znajduje swoje odbicie również w art. 12 ust. 1 u.o.c., zgodnie z którym ludzkie zwłoki mogą być pochowane przez złożenie w grobach ziemnych, w grobach murowanych lub katakumbach i zatopione w morzu. Istnieje również możliwość przechowywania zwłok w kolumbariach⁶.

Istotne w kontekście tych rozważań wydaje się być zagadnienie obejmujące szczątki ludzkie, za które, jak pisał P. Majer, w odróżnieniu od zwłok uważa się chociażby zdeformowane ciała osób zmarłych i dzieci martwo urodzonych, bez względu na czas trwania ciąży i pozostałości zwłok ludzkich lub ich części⁷. W dalszej części swojej publikacji P. Majer jako szczególne kategorie szczątków wymienia popioły powstałe w wyniku spopielenia zwłok, pozostałości zwłok wydobytych przy kopaniu grobu lub w innych okolicznościach, części ciała ludzkiego odłączone od całości⁸.

Zagadnienie związane z pochowaniem zmarłego, złożeniem go w grobie ziemnym jest szerokie i nie sposób ograniczyć go wyłącznie do ustawy z 31.1.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych oraz wydanych do niej rozporządzeń. Aspekt pochówku dotyczy bowiem

⁵ Źródło internetowe: <https://e-prawnik.pl/temat/zasady-chowania-zmarlych-w-polskim-systemie-prawnym.html> [27.08.2021].

⁶ D. Dziewulak, *Pochówek skremowanych prochów ludzkich na cmentarzach lub w innych miejscach w wybranych państwach Unii Europejskiej oraz w Australii, Kanadzie i USA*, „Analizy BAS” 2012, nr 13, s. 1-8, DOI: www.bas.sejm.gov.pl, [05.07.2021 r.].

⁷ P. Majer, *Pogrzeb symboliczny po donacji zwłok na cele naukowe-aspekty prawnokanoniczne*, „Annales Canonici” 2016, t. 12, s. 91-114,

⁸ Ibidem.

również zagadnień związanych z ochroną dóbr osobistych osób bliskich zmarłemu, jak również kwestii charakteru woli osoby zmarłej co do sposobu oraz miejsca pochówku⁹.

Podkreślić należy, że prawo do pochówku w polskim systemie prawnym zalicza się do katalogu tzw. dóbr osobistych. W związku z czym podlega ochronie, która wynika z przepisów prawa cywilnego. I tak, na mocy art. 24 Kodeksu cywilnego¹⁰ należy uznać, iż zapewnia on w przypadku naruszenia lub zagrożenia naruszeniem prawa do pochówku takie same środki ochrony, jak w przypadku innych dóbr osobistych tj. zaniechanie bezprawnego działania, usunięcie skutków naruszenia, zadośćuczynienie pieniężne lub zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

3. Stwierdzenie zgonu oraz karta zgonu

Problematyka dotycząca postępowania ze szczątkami ludzkimi wymaga stosowania odpowiednich przepisów prawnych związanych z prawidłowym obchodzeniem się ze zwłokami. Osoby uprawnione do stwierdzenia zgonu, stwierdzają zgon i jego przyczyny w karcie zgonu. Dokument ten powinien być wypełniony w dwóch egzemplarzach. Prawo polskie za formalne potwierdzenie śmierci człowieka uznaje akt zgonu, który jest sporządzany na podstawie karty zgonu i jest dokumentem, stwierdzającym zgon oraz jego przyczynę. Stwierdza tożsamość osoby zmarłej i pozwala ustalić, czy przyczyną zgonu nie było przestępstwo. Akt zgonu jest sporządzany przez Urząd Stanu Cywilnego na podstawie karty zgonu. W swojej publikacji D. Janicki dostrzegł, że karta zgonu ma podwójny charakter: jest dokumentem, który określa okoliczności powodujące zasadnicze skutki prawne, a jednocześnie jest tzw. dokumentem statystycznym, który ma istotne znaczenie w sprawach problemów ochrony zdrowia¹¹. W sytuacji, gdy zwłoki poddane zostały sekcji, lekarz, który na zlecenie sądu lub prokuratora dokonał oględzin, wystawia kartę zgonu (po zapoznaniu się z protokołem sekcji). Należy ponadto zauważyć, że karta zgonu jest również potrzebna w celu pochowania szczątków ludzkich będących popiołami powstałymi w wyniku spopielenia zwłok. Karty zgonu nie wymaga się jednak w przypadku szczątków ludzkich, które są pozostałościami zwłok, wydobytych przy kopaniu grobu, bądź w innych sytuacjach, kiedy części ciała ludzkiego, odłączone są od ich całości oraz szczątków będących popiołami

⁹ J. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Prawo do grobu jako problem kulturowy i prawny*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 1, s.197-219.

¹⁰ Ustawa z 23.4.1964 r. - Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 z późn.zm.), dalej jako „k.c.”. Zob. też P. Drebnkowski, *Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 40.

¹¹ D. Janicki, *Cmentarze w polskim prawie administracyjnym*, „Security, Economy & Law” 2014 nr 4, s. 7.

powstałymi

w wyniku spopielenia zwłok dzieci martwo urodzonych¹². Do pochowania prochów wymaga się karty zgonu, a pozostałości i części zwłok można pochować na podstawie zaświadczenia wystawionego przez zarząd cmentarza lub lekarza. Fragmenty ludzkiego ciała odłączone od całości, takie jak np. amputowane kończyny, organy czy tkanki usunięte z ciała podczas zabiegu chirurgicznego, mogą być w świetle prawa pochowane w miejscu wskazanym przez zarząd cmentarza lub spopielenie przez zakłady opieki zdrowotnej dysponujące odpowiednimi urządzeniami do tego celu¹³.

Zwłoki osób zmarłych mogą być chowane dopiero po stwierdzeniu zgonu nie wcześniej niż po upływie 24 godzin. W czasie 72 godzin zwłoki powinny być usunięte z mieszkania celem pochówku na cmentarzu (możliwe jest odroczenie terminu pochowania). Przeniesione zwłoki zmarłego nie mogą tam pozostawać do rozległego rozkładu i powinny zostać pochowane bez zbędnej zwłoki. Dozwolone jest jednak stosowanie zabiegów, które mają opóźnić rozkład i utrwalić zwłoki, takie zabiegi wykonuje się wyłącznie pod nadzorem lekarza. Zwłoki należy umieścić w miejscu możliwie chłodnym i zabezpieczyć je przed ewentualnym dostępem owadów i zwierząt. Zwłoki powinny być przechowywane w taki sposób, aby nie powodowały szkodliwego wpływu na otoczenie. Składnie zwłok w kaplicach i w kościołach jest dozwolone na okres, który poprzedza pogrzeb. Zwłoki zmarłych na chorobę zakaźną po stwierdzeniu zgonu powinny zostać zawinięte w płótno nasyczone płynem dezynfekującym i dezynsekcyjnym a następnie usunięte z mieszkania w czasie 24 godzin oraz pochowane na najbliższym cmentarzu¹⁴.

4. Uprawnienia podmiotowe w zakresie pochówku

Forma pochówku jest jednym z ważniejszych aspektów chowania zmarłych, zwłaszcza w kontekście przeżywania żałoby¹⁵. Pochówek zaliczany jest do kategorii dóbr osobistych i jest ściśle powiązany z prawem do grobu mającym charakter niemajątkowy.

¹² A. Chciałowska, *Ochrona prawna pogrzebu*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 2, s. 97. Zob. też A. Sobczak, *Poradnik cmentarny. Kościelne i cywilne normy prawne o cmentarzach i chowaniu zmarłych wraz z orzecznictwem*, Gniezno 2003, s. 37.

¹³ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 7.12.2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi, (Dz.U. 2001 nr 153 poz. 1783), Zob. też: P. Majer, *Pogrzeb symboliczny po donacji zwłok...*, s. 91-114.

¹⁴ *Ibidem*, s. 4-21.

¹⁵ H. Gonczaronek, E. Kubasik, *Pochówek na przestrzeni wieków w kulturze europejskiej*, [w:] *W drodze do brzegu życia t. XII*, red. E. Krajewska-Kułak, C. R. Łukaszuk, J. Lewko, W. Kułak, Białystok 2014.

Prawo do pochówku analizować należy dwutorowo: ze względu na podmiot, któremu z mocy prawa przysługuje tj. osobę zmarłą i najbliższą rodzinę zmarłego¹⁶.

W Polsce prawo do pochowania, a zwłaszcza określenia sposobu i miejsca pochowania zwłok ludzkich, przysługuje najbliższej rodzinie zmarłego w następującej kolejności¹⁷:

- a) pozostały małżonek (małżonka);
- b) krewni zstępni (dzieci, wnuki, prawnuki itd.);
- c) krewni wstępni (rodzice, dziadkowie itd.);
- d) krewni boczni do 4 stopnia pokrewieństwa (m.in. rodzeństwo, dzieci rodzeństwa);
- e) powinowaci w linii prostej do 1 stopnia (rodzice małżonka, zięć, synowa).

Prawodawca przewiduje w ustawie ponadto trzy podmioty uprawnione do pochowania zwłok: organy wojskowe (w stosunku do zwłok osób wojskowych zmarłych w czynnej służbie wojskowej), organy państwowe (osoby zasłużone wobec państwa) oraz osoby, które się do tego dobrowolnie zobowiązują (art. 10 ust.1 u.o.c.).

W swojej publikacji J. Mazurkiewicz podjął się prawnej analizy regulacji zawartej w art. 10 ust. 1 u.o.c., zastanawiając się czy uprawnionymi do pochowania są osoby należące do kategorii wskazanych w pkt 2-4 razem czy osobno, a jeśli osobno, to czy bliskość pokrewieństwa ma tu znaczenie¹⁸. W odniesieniu do kategorii krewnych zstępnych i wstępnych naturalne wydaje się pierwszeństwo dzieci względem prawnuków czy rodziców względem pradziadków. Tym bardziej zasadne wydaje się to w odniesieniu do kategorii krewnych bocznych do czwartego stopnia pokrewieństwa, skoro w świetle innych unormowań słuszną wydaje się zasada, która głosi, że uprawnienie krewnych bocznych bliższym stopniem pokrewieństwa powinno wyprzedzać uprawnienie takich krewnych dalszym stopniem pokrewieństwa¹⁹.

W ustawie o cmentarzach i chowaniu zmarłych brakuje regulacji przesądzającej, że osobą uprawnioną do pochowania zwłok jest ta, którą została wskazana przez zmarłego. J. Mazurkiewicz słusznie postuluje zmianę, wedle której osobą uprawnioną do pochówku jest osoba wskazana przez zmarłego, natomiast w sytuacji, gdy zmarły nie wyraził odmiennej woli, osobami uprawnionymi do pochówku są wymienione przez ustawodawcę osoby bliskie. Podobnie sytuacja przedstawia się w kwestii zasady chowania zwłok żołnierzy zmarłych

¹⁶ A. Kania, *Prawo do pochówku nasciturusa w świetle praw człowieka*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2019, nr 5, s. 7.

¹⁷ Źródło internetowe: <http://adwokat-czwakiel.pl/prawo-do-pochowku-i-prawo-do-grobu/> [01.08.2021].

¹⁸ J. Mazurkiewicz, *Non omnis moriar: ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*, Wrocław 2011, s. 604-605.

¹⁹ Ibidem.

w służbie czynnej, gdy ewentualne uprawnienie władz wojskowych powinno poprzedzać stosowne uprawnienie osoby wskazanej przez zmarłego, a jeśli osoba zmarła nie wyraziła innej woli, przepis przewidujący uprawnienie osób bliskich wskazanych przez ustawodawcę, na końcu dopiero lokując uprawnienie władz wojskowych²⁰.

M. Nestorowicz zwraca natomiast uwagę na to, iż rodzina zmarłego nie ma prawa dysponować zwłokami oraz nie przysługuje jej prawo do rozporządzania poszczególnymi częściami ciała osoby zmarłej. Członkom rodziny przysługuje prawo wyłącznie do pochówku zmarłego²¹.

Zagadnienie dotyczące pochówku, jak również prawa do grobu, jest szeroko omawiane w prawniczej literaturze przedmiotu²². Natomiast sam aspekt prawa do grobu jest nad wyraz często przedmiotem rozstrzygnięć w polskim orzecznictwie. Prawo do grobu powstaje w wyniku umowy, która jest zawierana pomiędzy osobą zainteresowaną a zarządcą cmentarza. Typową cechą prawa do grobu jest to, że zawiera elementy o charakterze majątkowym oraz osobistym. Pierwszy problem wiąże się z ponoszeniem opłat na rzecz zarządu cmentarza. Opłaty te mogą wiązać się z poniesieniem wydatku np. na urządzenie grobu. Natomiast charakter niemajątkowy obejmuje uprawnienie do pochowania w nim zmarłego. W sytuacji, gdy w grobie został złożony zmarły, prawo do grobu obejmuje urządzenie jego wystroju, wystawienia nagrobka, wykonanie przyjętych w drodze zwyczaju czynności, do których należą między innymi palenie zniczy, składanie kwiatów na grobie, które symbolizują pamięć o zmarłej osobie²³.

5. Pochówek i ceremonia pogrzebowa w dobie pandemii koronawirusa

W Polsce, w dobie pandemii koronawirusa, zauważa się duże problemy z uzyskaniem informacji, brak spójnych komunikatów oraz wytycznych płynących z Ministerstwa Zdrowia. Szczególnym utrudnieniem dla osób bliskich zmarłemu, przeżywających żałobę, są spore luki

²⁰ Ibidem, s. 607.

²¹ M. Nestorowicz, *Prawo medyczne*, Toruń 2010, s. 326-327.

²² Por. m.in. S. Rudnicki, *Prawo do grobu. Zagadnienia cywilistyczne*, Kraków 1999, s. 94; A. Szpunar, *O ochronie pamięci osoby zmarłej*, *Palestra* 1984, nr 7-8, tegoż, *Ochrona prawna kultu osoby zmarłej*, *Palestra* 1978, nr 8; K. Dadańska, A. Tomczyk, *Kontrowersje wokół prawa do grobu*, w: J. Gołaczyński, J. Mazurkiewicz, J. Turłukowski, D. Karkut (red.), *Non omnis moriar. Osobiste i majątkowe aspekty prawne śmierci człowieka. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 2015; J. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Prawo do grobu...*; K. Matuszewski, *Pamięć i kult osób zmarłych jako autonomiczne dobro osobiste*, *MOP* 2012, nr 20; M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020.

²³ *Reperytorium z Prawa Administracyjnego...*, s. 336-337.

w przepisach prawnych, zwłaszcza w rozporządzeniu, które reguluje kwestię organizacji pogrzebów osób zmarłych na choroby zakaźne²⁴.

Zgodnie z § 26 pkt 10 b rozporządzenia Rady Ministrów z 6.05.2021 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii²⁵ od dnia 26.6.2021 r. do dnia 31.10.2021 r. zgromadzenia organizowane w ramach działalności kościołów i innych związków wyznaniowych mogą się odbywać, pod warunkiem, że w przypadku gdy zgromadzenie odbywa się:

- 1) w budynkach i innych obiektach kultu religijnego, znajduje się w nich, przy zachowaniu odległości nie mniejszej niż 1,5 m, nie więcej uczestników niż 75% obłożenia budynku lub innego obiektu kultu religijnego, oprócz osób sprawujących kult religijny lub osób dokonujących pochowania, lub osób zatrudnionych przez zakład lub dom pogrzebowy w przypadku pogrzebu, oraz że uczestnicy realizują nakaz zakrywania ust i nosa, o którym mowa w § 25 ust. 1 rozporządzenia, z wyłączeniem osób sprawujących kult religijny;
- 2) na zewnątrz, uczestnicy przebywają w odległości nie mniejszej niż 1,5 m od siebie.

Po śmierci osoby zmarłej w wyniku COVID-19 obowiązuje zasada jak najmniejszej ekspozycji²⁶. Ciała osób zmarłych na COVID-19 są oddawane ich rodzinom w zamkniętych oraz odkażonych trumnach. Ze względu na ścisły reżim sanitarny, rodzina zmarłego nie ma szansy wziąć udziału w ostatnim pożegnaniu zmarłego, natomiast sam pochówek odbywa się po dokonaniu formalności związanych z uroczystościami pogrzebowymi.

Pogrzeb osoby zmarłej na COVID-19 musi odbyć się w ciągu 24 godzin, choć brak jest tu ścisłych regulacji prawnych dotyczących organizacji pogrzebu i na etapie załatwiania kwestii formalnych w zakładzie pogrzebowym. Zwłaszcza wiele mniejszych firm pogrzebowych od niedawna funkcjonujących na rynku nie ma odpowiedniej wiedzy i nie potrafi organizować pogrzebów osób, które zmarły na koronawirusa²⁷.

Sposób postępowania ze zwłokami zmarłych, których zgon wystąpił w wyniku choroby wywołanej wirusem SARS-CoV-2 został uregulowany znalazł swoje odzwierciedlenie w Rozporządzeniu Ministra Zdrowia z 7.12.2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami

²⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 7.12.2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi (Dz.U. 2001 Nr 153, poz. 1783 z późn. zm.).

²⁵ Dz.U. z 2021 r. poz. 861 z późn. zm.

²⁶ Por. S. Krupa, M. Jadczyk, A. Zdun, A. Gutysz-Wojnicka, P. Witt, *Postępowanie z ciałem pacjenta po śmierci z powodu Covid-19*, *Pielęgniarstwo w Anestezjologii i Intensywnej Opiece* 2020, nr 6 (1), s. 15-16.

²⁷ Źródło internetowe: <https://www.prawo.pl/samorzad/pochowek-zmarlego-na-covid-19-po-ilu-godzinach-jakie-procedury,500686.html> [27.08.2021].

i szczątkami ludzkimi, zmienionym rozporządzeniem z 3.4.2020 r.²⁸. W świetle rozporządzenia należy:

- 1) przeprowadzić dezynfekcję zwłok płynem odkażającym o spektrum działania wirusobójczym;
- 2) odstąpić od standardowych procedur mycia zwłok, a w przypadku zaistnienia takiej konieczności należy zachować szczególne środki ostrożności;
- 3) unikać ubierania zwłok do pochówku oraz okazywania zwłok;
- 4) umieścić zwłoki w ochronnym, szczelnym worku, wraz z ubraniem lub okryciem szpitalnym, a w przypadku przekazania zwłok do spopielenia umieścić pierwszy worek ze zwłokami w drugim worku;
- 5) zdezynfekować powierzchnię zewnętrzną kolejno każdego worka przez spryskanie płynem odkażającym o spektrum działania wirusobójczym;
- 6) zwłoki zabezpieczone w sposób, o którym mowa w pkt 1, 4 i 5, umieścić w:
 - a) kapsule transportowej, w przypadku przekazywania zwłok do krematorium, wykonanej z materiału umożliwiającego jej mycie i dezynfekcję, która po przekazaniu zwłok do spalarni podlega standardowej dekontaminacji środkami powierzchniowoczynnymi, albo
 - b) trumnie do pochówku, w przypadku bezpośredniego pochowania na cmentarzu;
- 7) umieścić na dnie trumny do pochówku warstwę substancji płynochłonnej o grubości 5 cm;
- 8) niezwłocznie po złożeniu zwłok w trumnie lub kapsule transportowej trumnę lub kapsułę transportową zamknąć szczelnie i spryskać płynem odkażającym o spektrum działania wirusobójczym;
- 9) transport zwłok, jeżeli jest to możliwe, prowadzić jednym zespołem przewozowym (§ 4 pkt 2, § 5, § 5a, § 5b, § 5c)²⁹.

Prawne regulacje odnoszące się do pochówku przyniosły wiele zmian, ale również wątpliwości, które niezwłocznie należało uregulować. Wskazuje na to chociażby Zapytanie nr 1894 do Ministra Zdrowia w sprawie regulacji prawnych dotyczących pochówku zmarłych na COVID-19, zgłoszone przez Joannę Senyszyn, w którym posłanka zauważyła, że pochówek musi odbyć się w ciągu 24 godzin od śmierci, co jest fizycznie niemożliwe. Autorka zapytania pisze dalej, że „W związku z powyższym, uznając, iż COVID-19 traktowany jako choroba zakaźna, powoduje duże i długofalowe komplikacje dla ludzi chcących pochować zmarłego.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 3.4.2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi (Dz.U. 2020 poz.585).

²⁹ Por. także źródło internetowe: <https://www.gov.pl/web/wsse-bydgoszcz/pochowek-i-ceremonia-pogrzebowaw-dobie-pandemii-koronawirusa> [24.07. 2021 r.]

Bliscy często przebywają na kwarantannach, księża odmawiają pochówku, a załatwienie formalności po śmierci często trwa znacznie dłużej niż dobę, szczególnie jeśli zgon miał miejsce w piątek³⁰. W odpowiedzi, Ministerstwo Zdrowia podało, że „jednak zwłoki osób zmarłych nie mogą być chowane przed upływem 24 godzin od chwili zgonu z wyjątkiem określonym w ust. 3, tj. zwłoki osób zmarłych na niektóre choroby zakaźne powinny być natychmiast po stwierdzeniu zgonu usunięte z mieszkania i pochowane na najbliższym cmentarzu w ciągu 24 godzin od chwili zgonu. W wykazie chorób zakaźnych, o których mowa powyżej nie ma tam COVID-19. Ponadto odniesienie do bezpośredniego pochowania na cmentarzu w przypadku umieszczenia zwłok w trumnie do pochówku nie oznacza, że zwłoki umieszczone w takiej trumnie nie mogą być przed dokonaniem pochówku do grobu przewiezione do zakładu pogrzebowego, czy do kaplicy, celem dokonania ceremonii pogrzebowych. Użycie określenia bezpośrednie pochowanie, w kontekście całej regulacji, oznacza pochówek bezpośredni, tj. bez uprzedniej kremacji zwłok³¹.”

Warto dodać, że w świetle art. 210 § 1 Kodeksu pracy³² pracownik zakładu pogrzebowego nie może odmówić udziału w pochówku osoby zmarłej z powodu zakażenia koronawirusem, wiąże się to bowiem z rodzajem pracy, jaką pracownik zobowiązał się świadczyć wobec pracodawcy nawiązując z nim stosunek pracy. Jeżeli jednak zakład pogrzebowy nie jest przygotowany na spełnienie stosownych wymogów sanitarnych i nie jest w stanie zagwarantować pracownikowi warunków do pracy zgodnych z obowiązującym reżimem sanitarnym, pracownik może, w moim przekonaniu, odmówić uczestnictwa w pochówku osób zmarłego z powodu zakażenia koronawirusem z obawy o swoje zdrowie³³.

6. Wyznaniowa uroczystość pogrzebowa

Pogrzeby w niemal wszystkich kulturach są uroczystym pożegnaniem zmarłego, afirmacją jego życia, ale organizowane są dla osób żywych. Ich celem jest godne pożegnanie zmarłego oraz ułatwienie rozstanie z bliską osobą. I to głównie rodzina odwiedza zmarłego

³⁰ Zapytanie nr 1894 do Ministra Zdrowia w sprawie regulacji prawnych dotyczących pochówku zmarłych na COVID-19, Zgłaszający: Joanna Senyszyn, Data wpływu: 4.11.2020 r.

³¹ Odpowiedź na zapytanie nr 1894 w sprawie regulacji prawnych dotyczących pochówku zmarłych na COVID-19, Odpowiadający: Waldemar Kraska-sekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia, Data wpływu: 19.11.2020 r.

³² Ustawa z 26.06.1974 r. - Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 z późn. zm.).

³³ Por. także źródło internetowe: <https://firma.rp.pl/biznes/10527-pogrzeb-podczas-pandemii-koronawirusa-a-obawy-przed-zakazeniem-zaklad-pogrzebowy> [04.08.2021 r.].

na cmentarzu, i decyduje, w jaki sposób będzie pochowany, lub jak ma wyglądać sama oprawa pogrzebu³⁴.

Uroczystości pogrzebowe ze względu na rodzaj ceremoniału dzielą się na bezwyznaniowe oraz wyznaniowe. Formy pogrzebu kościelnego określane są przez odpowiednie władze Kościelne. Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku świeckich ceremonii pogrzebowych, gdzie kształtowane są one w oparciu o środowiska zwyczajowe. Osobliwą oprawę pogrzebu mogą mieć np. nauczyciele akademicki, strażacy, policjanci czy żołnierze³⁵.

Polski ustawodawca gwarantuje Kościołowi prawo posiadania, zarządzania oraz zakładania i poszerzania cmentarzy grzebalnych. Wynika to między innymi z ustawy z 17.5.1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej³⁶, ustawy z 17.5.1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania³⁷ i Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 28.7.1993 r.³⁸, który w art. 8 stanowi, że „miejscom przeznaczonym przez właściwą władzę kościelną do sprawowania kultu i grzebania zmarłych Państwo gwarantuje w tym celu nienaruszalność”. Podobną deklarację zawiera Oświadczenie rządowe w sprawie Deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z 15.4.1997 r. w celu zapewnienia jasnej wykładni przepisów Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Warszawie w dniu 28 lipca 1993 r. z 26.1.1998 r., iż „Pojęcie nienaruszalności cmentarzy, użyte w artykule 8 ust. 3 Konkordatu, nie może być rozumiane jako prawo do odmowy pochowania na cmentarzu katolickim osoby innego wyznania lub niewierzącej” (pkt 2)³⁹.

Odrębne ustawy normują relacje państwa z poszczególnymi Kościołami i związkami wyznaniowym. Jak głosi ustawodawca, Rzeczpospolita Polska gwarantuje Kościołowi katolickiemu prawo do zakładania i rozbudowy cmentarzy grzebalnych, prawo do posiadania i konserwacji tychże cmentarzy oraz ich nienaruszalność, a także prawo do pochówku zgodnego z przekonaniami religijnymi⁴⁰.

³⁴ M. Staszyńska, *Regionalne zróżnicowanie pochówków w Polsce*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 2020, t.16, nr 4, s. 210-231, DOI:<https://doi.org/10.18778/1733-8069.16.4.11> [28.08.2021].

³⁵ A. Chciałowska, *Ochrona prawna pogrzebu*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 2, s. 96.

³⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2019 r. poz. 1347.

³⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1153.

³⁸ Dz.U. 1998 Nr 51, poz. 318.

³⁹ M.P. 1998 nr 4 poz. 51.

⁴⁰ J. Gręźlikowski, *Grzebanie zmarłych według obowiązującego prawa polskiego*, Źródło internetowe: <https://dormitorium.lublin.pl/5/polskie-prawo-funeralne.htm> [28.08.2021].

W Polsce miejscu przeznaczonemu do grzebania osób zmarłych przysługuje ochrona państwa, która gwarantuje mu nienaruszalność. Na mocy Konkordatu Kościołowi katolickiemu zapewnia się swobodę wykonywania kultu publicznego, w tym wszystkich ceremonii liturgicznych związanych z pogrzebem kościelnym. Ustawodawca nie może wprowadzać żadnych ograniczeń czy zmian w tym zakresie. Jednocześnie, państwo na mocy przysługujących mu uprawnień, może regulować szereg innych spraw związanych m.in. z pochówkiem zmarłych takich jak pogrzeb dzieci martwo urodzonych czy przygotowanie do pochówku zwłok pacjentów zmarłych w podmiotach leczniczych⁴¹.

7. Podsumowanie

Analizując zagadnienie dotyczące chowania osób zmarłych w Polsce warto zwrócić uwagę na jego wielowątkowość. Mamy w niej do czynienia ze zagadnieniami natury cywilnoprawnej, jak również obejmuje ono obszar prawa administracyjnego, gdy problematyka śmierci i pochówku jest przedstawiana np. przez pryzmat rejestracji tego zdarzenia (aktu zgonu) czy administrowania cmentarzami. Prawo do pochówku zaliczane jest do katalogu spraw mieszanych, które znajduje zainteresowanie zarówno wspólnoty religijnej, jak i państwa.

Warto również zauważyć, że ustawa z 31.1.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych weszła w życie w dobie Polski Ludowej i jej treść wydaje się być dzisiaj anachroniczna. Pandemia koronawirusa wykazała dodatkowo wiele luk prawnych związanych z zasadami chowania zmarłych, jak również prawem do godnego pochówku. Pomijając aspekt prawny, zauważa się również duże zmiany w samym podejściu Polaków do pochówku osób zmarłych. Omawiane zagadnienie budzi także wiele sporów politycznych związanych chociażby z propozycją regulacji umożliwiającej prawo do pochowania najbliższej osoby przez partnera lub partnerkę, która żyła ze zmarłym w nieformalnym związku czy kremacją zwłok. Problemów do rozwiązania jest z pewnością więcej, niemniej w czasie pandemicznym najważniejszym zadaniem prawodawcy jest zapewnienie godnego pochówku każdemu człowiekowi, przy jednoczesnym zachowaniu reżimu sanitarnego.

⁴¹ J. M. Dyduch, *Pogrzeb kościelny wyrazem wiary chrześcijańskiej. Aktualny stan prawny*, „Prawo Kanoniczne” 2017 nr 4, s. 87-99, DOI:10.21697/pk.2017.60.4.05. [25.07.2021r.].

Summary

Principles of burying the deceased in the polish legal system

Death is an unavoidable part of human life. The posthumous tribute is the essence of the funeral rituals. Proper burial site, usually graveyard, or memorial service place expresses respect for the deceased. Burial procedures are regulated by both church and state law. At the moment the amendments to the Cemeteries and Burial Act of 1959 are being elaborated. Works greatly accelerated due to the ongoing Covid-19 pandemic. The aim of the article is to present and explain legal regulations of burial in polish law, including changes that have occurred in Poland as a result of the coronavirus pandemic.

Konrad Żurek

Doktorant WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej w zakresie nauk prawnych; absolwent Wydziału Prawa i Administracji WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej oraz Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego. Zainteresowania badawcze Autora koncentrują się wokół prawa administracyjnego, prawa konstytucyjnego oraz historii prawa.

Bibliografia

Literatura

1. Cendrowicz D., *Sytuacja administracyjnoprawna adresata świadczeń z zakresu pomocy społecznej*, Wrocław 2017, DOI: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/85266> (02.08.2021).
2. Chciałowska A., *Ochrona prawna pogrzebu*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 2.
3. Czarnik Z. (red.), *Repetytorium z Prawa Administracyjnego*, Rzeszów-Przemyśl 2015.
4. Dadańska K., Tomczyk A., *Kontrowersje wokół prawa do grobu*, w: Gołaczyński J., Mazurkiewicz J., Turłukowski J., Karkut D. (red.), *Non omnis moriar. Osobiste i majątkowe aspekty prawne śmierci człowieka. Zagadnienia wybrane*, Wrocław 2015.

5. Drembkowski P., *Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych. Komentarz*, Warszawa 2018.
6. Dyduch J.M., *Pogrzeb kościelny wyrazem wiary chrześcijańskiej. Aktualny stan prawny*, „Prawo Kanoniczne” 2017 nr 4, s. 87-99, DOI:10.21697/pk.2017.60.4.05. [25.07.2021 r.].
7. Dziewulak D., *Pochówek skremowanych prochów ludzkich na cmentarzach lub w innych miejscach w wybranych państwach Unii Europejskiej oraz w Australii, Kanadzie i USA*, „Analizy BAS” 2012, nr 13, s. 1-8, DOI: www.bas.sejm.gov.pl, [05.07.2021 r.].
8. Filarska B., Pałka P., *Cmentarz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin, 1979.
9. Gonczaronek H., Kubasik E., *Pochówek na przestrzeni wieków w kulturze europejskiej*, [w:] *W drodze do brzegu życia t. XII*, red. E. Krajewska-Kułak, C. R. Łukaszuk, J. Lewko, W. Kułak, Białystok 2014.
10. Janicki D., *Cmentarze w polskim prawie administracyjnym*, „Security, Economy & Law” 2014 nr 4.
11. Kania A., *Prawo do pochówku nasciturusa w świetle praw człowieka*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2019, nr 5.
12. Krupa S., Jadczyk M., Zdun A., Gutysz-Wojnicka A., Witt, P. *Postępowanie z ciałem pacjenta po śmierci z powodu Covid-19*, *Pielęgniarstwo w Anestezjologii i Intensywnej Opiece* 2020, nr 6 (1).
13. Majer P., *Pogrzeb symboliczny po donacji zwłok na cele naukowe-aspekty prawnokanoniczne*, „Annales Canonici” 2016, t. 12.
14. Matuszewski K., *Pamięć i kult osób zmarłych jako autonomiczne dobro osobiste*, „Monitor Prawniczy” 2012, nr 20.
15. Mazurkiewicz J., *Non omnis moriar: ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*, Wrocław 2011.
16. Nestorowicz M., *Prawo medyczne*, Toruń 2010.
17. Romańska M. (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020.
18. Rudnicki S., *Prawo do grobu. Zagadnienia cywilistyczne*, Kraków 1999.
19. Sierpowska I., *Śmierć w ujęciu prawa administracyjnego*, Warszawa 2020.
20. Sobczak A., *Poradnik cmentarny. Kościelne i cywilne normy prawne o cmentarzach i chowaniu zmarłych wraz z orzecznictwem*, Gniezno 2003.
21. Sobczak J., Gołda-Sobczak M., *Prawo do grobu jako problem kulturowy i prawny*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018, nr 1.

22. Staszyńska, M., *Regionalne zróżnicowanie pochówków w Polsce*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, 2020, t.16, nr 4, s. 210-231, DOI:<https://doi.org/10.18778/1733-8069.16.4.11> (28.08.2021).
23. Szpunar A., *Ochrona prawna kultu osoby zmarłej*, „Palestra” 1978, nr 8.
24. Szpunar A., *O ochronie pamięci osoby zmarłej*, „Palestra: 1984, nr 7-8.
25. Tworkowska A., *Implikacje prawne i społeczno – kulturowe śmierci człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki ochrony dóbr osobistych*, Białystok 2013.

Interpelacje poselskie

Zapytanie nr 1894 do Ministra Zdrowia w sprawie regulacji prawnych dotyczących pochówku zmarłych na COVID-19, Zgłaszający: Joanna Senyszyn, data wpływu: 4.11.2020 r.

Źródła internetowe

1. Źródło internetowe: <https://e-prawnik.pl/temat/zasady-chowania-zmarlych-w-polskim-systemie-prawnym.html> (01.08.2021).
2. Źródło internetowe: <http://adwokat-czwakiel.pl/prawo-do-pochowku-i-prawo-do-grobu/> (05.01.2021).
3. <https://www.gov.pl/web/wsse-bydgoszcz/pochowek-i-ceremonia-pogrzebowa-w-dobie-pandemii-koronawirusa> (05.01.2021 r., godz.11:30).